

Beke György

SZÉKKUTAS - KESZTHELY

①

Találkozhattunk volna ugyanígy Székelyudvarhelyen. Még inkább Farkaslakán. Talákoztunk is, nem egyszer. Mindig olyankor, ha közös ügyben kellett mozdulni, tenni, áldozni. Bakk Elek főorvos úr és orvosnő felesége házigazdája volt minden hasznos és méltó igyekezetnek.

Házuk Székelyudvarhely városában az irodalom, a művészetek, és így a nemzeti gondok otthona. Mondhatnák „irodalmi szalont”, mint az erdélyi magyar irodalmi lexikon, de talán nem ez illik. Móricz Zsigmond vagy Németh László nem azért lépte át Bakk Elekék küszöbét, hogy elköltse a székely vacsorát, megigya az ízes küküllői bort - persze, ez is velejárt a vendégeskedéssel - ők a gondok számtartóit keresték meg mindennütt, még inkább a cselekvés embereit. Zsögödi Nagy Imre, a festő sem pusztán jó hangulatú beszélgetésre tért be hozzájuk. Tamási Áron számára pedig olyan volt a házuk, mint oltalmazó kikötő, tengeri vihar nyugtalan hajójának. Farkaslakát, a szülőfalut soha nem ejtette ki székelyföldi útirányából, de az otthoni látogatás, a falu életében való megmerítkezés után friss élményekkel, fájó gondokkal Bakk Elekéknél kopogtatott Székelyudvarhelyen.

Az tudja igazán, hogy mit jelent egy ilyen sziget a szülőföldön, aki a szüleit már csak a temetőben keresheti fel.

Bakk Elekre, a közéleti szerepet vállaló fiatal orvosra a harmincas években Bukarestben figyelt fel a magyar közvélemény. Testvérével, a falukutató Bakk Péterrel együtt változást kívánó demokrata román értelmiségiekkel, Dimitrie Gusti szociológusaival szövetkezett. Bukarestben a közéleti szerep a kisebbségi közművelődéstől kezdve a szegény sorsú magyar betegek ingyenes gyógykezeléséig nagyon sok tennivalót jelentett, Bakk Elek pedig, jó emlékezetű kollégájával, a csángó-magyar dr. Papp Bélával mindennütt jelen volt, ahol segíteni lehetett valakin, valamin. Románia fővárosában is lélekben szülőföldjén élt: tervet dolgozott ki Székelyudvarhely fürdővárossá alakítására. Az 1940-es bécsi döntés után hazaköltözött Udvarhelyre, de a háború, később a diktatúra nem volt alkalmas idő nagyigényű terveinek megvalósítására.

Természetesnek tartotta viszont mindenki Székelyudvarhelyen, hogy a diktatúra időszakában Bakk Elekék otthona, orvosi rendelője egyféle párhuzamos magyar intézménnyé vált, amely igen sokszor pótolta a hivatalos város mulasztásait. Ki rendezhette volna meg méltóságteljesebben 1966-ban Tamási Áron farkaslaki temetését, mint Bakk Elek és családja? És ki sürgethette volna eredményesebben Tamási Áron emlékművének felállítását?

Kötestével feszesen áll a szobor a sír előtt. Mintha mesebeli óriás hajította volna ide azt a sziklát a Hargita tetejéről, még abban a korban, mikor tűzhányó volt a székely havas. A szikla szembenéző síkján két székely férfi. Közöttük kopjafa, a név és az évszám: Tamási Áron 1897-1966. A sziklatömb három másik oldalán Tamási-novellák, színművek és regények alakjai. Két szobrász, apa és fia, Szervatiusz Jenő és Szervatiusz Tibor kőbe fogalmazta az író hőseit, világát, mondandóit.

Tamási 75. születésnapján avatták fel a síremléket. Ez a nap 1972 szeptemberére esett. Máig emlékszem a hangulatra, amely több volt az emlékezésnél. Sütő András életet követelő beszédére még az időjárás is odafigyelt, abbahagyta a koraőszi havazást. Az avatás pillanatára a nap is kisütött. Ott volt a farkaslaki temetőben fél-Erdély, fél-Magyarország, írók, olvasók, hívek, barátok.

Egy valaki hiányzott csak: Bakk Elek főorvos úr. Ő még annak az esztendőnek a januárjában elment barátja, Tamási Áron után. Pedig neki igazán ott kellett volna lennie. Ő álmod-

ta meg a kőszlopot, ő kereste meg a sziklát, ő szelídítette meg a román diktatúra bizalmatlanságát. Csak a baráti kör vette észre Bakk Elek hiányzását. Zökkenő nélkül ment minden.

Bakk Elekné dr. Takács Sára példás szervező, lelkesítő, igazi nagymama volt.

Ott állt mindig férje mellett a negyvenes évek elejétől, mikor a csongrádi tájról a Székelyföldre kérte kihelyezését nyári gyakorlatra. Életre szóló kötés lett a gyakorlatból, a kutasi pusztai szövetsége a székely anyavárossal, egy csupa tettvágy, felelősségérzet asszony ihletésében.

②

Hódmezővásárhely főutcáján szembejön velem az alacsonytermetű, idős asszony, leányaival, unokájával. Olyan otthonosan köszöntjük egymást, mintha Székelyudvarhelyen lennénk.

- Látogatóban?

Mosolyog. Lánya, László Bakk Anikó sem árulja el, hogy mi járhatban. Pedig jó ismeretségben vagyunk még Kolozsvárról, ahol pontos, kedvelt szerzője volt akkori lapomnak, A Hét-nek. Várom, hogy a nagymama visszakérdezzen: hát én mit keresek itt? De nem kérdez. Természetesnek találja. Éppen olyan természetesnek, mint ahogy mindenüvé elkíséri az egész országból összeverebült írócsoportot, amelyik Rapcsák András vásárhelyi polgármester meghívására a népi írók 1935-ös paraszt-író találkozóját ismétli meg. Föltűnhetett volna, hogy a székelyudvarhelyi nagymama miért hoz fenyőlombokból és vadvirágokból font koszorút, ölébe veszi, úgy vigyáz rá, egyetlen lombja se sérüljön meg.

Második nap Székkutas az úticélunk. (Így nevezik most az önálló községgé vált egykori Vásárhely-Kutast.) A falu végén, a református templom közelében megáll a busz. Kiszállunk. Az országút és a vasút között sírkő. Körülfogjuk.

- A Hargitáról hoztam ezt a fenyőkoszorút, nagypapa.

Gregus Máté nyugszik itt. Hozzá beszél Bakk Elekné, de nem halotthoz, hanem az élő nagypapához. Mondja a sorsát, életét a messzi Székelyföldön, beszél a családjáról, arról az út-raláról, amit innen, Székkutasról, a pósahalmi öreg tanyáról, a vásárhelyi gimnáziumból és a szegedi orvosegyetemről vitt magával.

Most értem meg, hogy a hajdani írótalálkozó egyik kezdeményezőjénél tisztelgünk. Gregus Máté igazi parasztapostol volt ezen az alföldi síkságon, aki nemcsak családja, de az egész falu tehetséges fiataljainak tanulását támogatta... Tanyasi iskola, egyféle internátus, későbbi népi kollégiumok őse...

- Ebben a szobában tanultak nagypám gondjából a tanyasi tehetségesek - emlékezik a székelyudvarhelyi nagymama.

Pósahalmán újraéli ifjúságát.

Gregus Máté jó érzéssel ismerte fel, hogy csak a tudás, a könyv, az iskola emelheti fel a magyar tanyák népét ezer esztendő eszetségéből.

Mi, íróvendégek a Cseresnyésben kaptunk szállást. Így emlégeti mindenki Vásárhelyen: a Cseresnyés. Azt is tudják, hiszen Németh László hagyomány itt, hogy az író honoráriumát 1942-ben a tanyai tanulók otthonának ajándékozta. A hála adta a színmű címét a mai kollégiumnak.

Maga Németh László 1968-ban így emlékezett:

„Különös érzés ebből a ragyogó teremből, ahol naponta több mint 400 tanyai tanuló, kitűnően ellátott gyerek étkezik, visszagondolni a szomszédos kis házra, ahová Móricz Zsigmond vitt el 38 esztendővel ezelőtt, ahol a főnmaradás, a holl napi koszt bizony mindennapi gond volt. De ahogy vannak a világon, Franciaországban is, nagy radiológiai intézetek, s ezek

nem teszik fölöslegessé és nevetségessé azt, hogy arra a kis fészerre gondoljunk, ahol Madame Curie és Picire Curie a rádióumot előállították, talán erkölcsi téren is vannak ilyen ritka anyagok, sugárzások, amelyeknek első előállító helyük éppúgy megérdemli a megbecsülést. Azok az emberek, akik ezt a kis internátust megcsinálták, a magyar értelmiségnek bizony szomorú s uránban szegény közetéből vonták ki a felelősségérzetnek azt az energia-adagját, amely a tanyai tanulók otthonát létrehozta. És én azt hiszem, a mai napon elsősorban órájuk kell gondolnunk: a vidéki, tanyai tanítóra, aki bejött ide és elpanaszolta, hogy pusztuló tehetségeket lát; a fiatal tanárra, aki Sárospatakról idejött és vállalta azt a nehéz munkát, hogy szegény tisztviselők fillérjeiből összekoldulja, megszervezze a tanyai internátust. Mellettük harmadikul Móríc Zsigmond nevét mondanám ki, akinek a kis botja mellett utolsó éveiben én is ott kocogtam. Vásárhelyre sem kerültem volt cl soha, ha ő nem mondja, hogy ide kell jönni, és közben meg nem mutatja ezt az intézményt is, úgyhogy életemnek azt a szép fejezetét, amit a vásárhelyi tartózkodás jelent, tulajdonképpen neki köszönhetem."

Németh László és Gregus Máté! Összekapcsolom a két nevet, az olyannyira eltérő két életet - az íróét és a tanyasi gazdát, és közös gondolatokat ébresztenek. Gregus Máté a maga minőségi forradalmát képzelte el Pósaalmán, negyven holdas szőlő és gyümölcsös közepén. Ahol ugyan élhetett volna régi módon, csak a maga további gazdagodásá-
val törődve.

Akkor aligha lenne ma múzeuma Székkutason.

Hódmezővásárhely öreg írója, Kárász József emlékezete így őrzi testi mivoltát: „Az egyik széken az ősz Gregus Máté ült, szájában hosszú tajtékpipájával, végig kigombolt pitykés mellényben, fején zsiros, fekete kalappal.” Mint akármelyik tanyasi magyar gazda. De ez a tanyasi paraszt, távol a világtól igen messzire ellátott, és - Veres Péter így mondaná - nemzetben gondolkodott. Hívják el magukhoz a nép sorsával törődő írókat, akkoriban ívelt fel a népi írók mozgalma, főleg őket, de ne csak őket, jöjjenek a gondokat vállalók mind, a jövőt fürkészők, közösen tervezzék a magyar holnapot. Szervező és a pósaalmi gazda, megtervezi a vendégek szállását, kosztját, programját, aprólékosan mindent. Felcsap krónikásknak: a vendégek számára megírja Vásárhelykutas történetét.

3

Pitykés mellény, zsiros kalap, hosszú tajtékpipa...

Meghívónk, mai vendéglátónk igazi úriember. Szabályszerű pantallós, nyakkendő. Hódmezővásárhely polgármestere, országgyűlési képviselő. Más is lehet képviselő, más is polgármester. Rapszák András dr. fizikus, mérnök, Gábor Dénes-díjas. Írt szakkönyvet: *Mérlegtechnikai kézikönyv*; 34 évesen írta. Most már 52 esztendő. Debrecen szülötte, aki negyedszázada Vásárhelyen él, de szemét nem veszi le Debrecenről sem. Csak úgy megjegyzi: „Innen tőlünk Debrecen éppen 200 kilométer. Nem nagy távolság a mai világban. Sík vidék végig, VI-SZ a tekintet.” A vásárhelyi Mérleg Kft. ügyvezető igazgatójaként, az ő vezetésével öt év alatt 16 szabadalmat és ipari mintaalalmat valósítottak meg. Négy gyermek apja. Mikor a pártoskodó jelöltek szétfutottak, vállalta: megpróbálja megoldani Hódmezővásárhely gondjait. 1990-től a város polgármestere. Igen rokonszenvesnek találom, hogy ezernyi közéleti gondja mellett szakít időt a sakkozásra is. Mesterjelölt.

Ez a mai Gregus Máté hívott el Hódmezővásárhelyre.

Vittem magammal némi nosztalgiát. Illyés Gyula, Kovács Imre, Nagy Lajos, Matolcsy Mátyás, Szabó Pál, Sértő Kálmán, Féja Géza, Oláh György, aztán a szegediek, Buday György, Ortutay Gyula, Tolnai Gábor, Tomori Viola nyomdokain lépkedhetek. Itt volt Számadó Ernő is, öreg korában ismertem meg, Bukarestben kereste a barátokat, akiknek a karába fogózkodhatnék, aztán beleveszett az éri lápvilágba.

Olyannyira, hogy az új magyar irodalmi lexikon halála dátumát sem tudta vagy akarta kideríteni. Pedig csuk egy levelezőlapot kellett volna írni Érkeserűbe... Sokan elvesztek, eltévedtek az egykori vendégek közül. De akkor még, 1935-ben együtt voltak és nagyjából ugyanazt akarták. Kronfeld Móric báró a *Magyar Szemlét* képviselte, Szekfű Gyula folyóiratát, és többször is felszólalt. Egyébként a *Magyar Szemle* közölte a Gregus Máté mellett másik kezdeményező, Simándi Béla beszámolóját. Simándit is maga mögött hagyta a száguldó idő és a rostokoló emlékezet. Ki tud már a Nagyszombatról indult (Istenem, milyen messzire van most tőlünk Pázmány városai), Hódmezővásárhelyre, Szegedre érkezett költőről, újságíróról, kenyérkereső foglalkozása szerint tanyasi tanítóról, aki a kutasi találkozó egyik áldozata lett: a főispán kívánságára a magyar kultúra akkori minisztere a homoki pusztaság egyik eldugott, kicsi iskolájába számúzte. Egy tanyasi tanítón tudott legkönnyebben „elégtételt” venni a hatalom.

Eljött volna Sinka István is, pedig nem hívták. Bizonyosan elfelejtették. Sértődését bele is írta *A Fekete bojtár vallomásaiba*. Éppen csak átlépett Vésztőről, s azt se bánta, hogy a szalmakazal tövében jutott szállás számára éjszakára a Gregus-tanyán. Legalább szemmel tarthatta az égbolt csillagait.

4

Olvasókörökbe is elhívták az írókat, akárcsak minket 1995-ben. Először láttak írókat, költőt a tanyavilágban. Kicsit igazságosztónak képzeltek őket és az írók nemkülönben önmagukat. Vátesz mindegyik! Csak úgy dongtak a gondok az írók körül, mint mérges darazsak. Illyés Gyula így őrizte meg a kavargást:

„Válthattam ismét csodálkozást az életrealitáságon, értelmességén és a súlyos anyagi elnyomottságon.. Ilyeneket mondtak: Az adóvégrehajtó mindennapos a határban. Arra voltam kíváncsi, hogy képzelik cl a bajok megszüntetését.. Sztrájkkal - felelte nagy meglepetésemre egy széles állkapcájú férfi... Az egész gyülekezet újra a valóban aránytalanul nagy és bonyolult adminisztráció ellen tüzelt... A másik gazdakörben ugyanez volt a hangulat. A tanyákon, melyeket a következő nap meglátogattam, ugyancsak. Szárazság, aszály, nyomor...”

Nagy az adó, ezerféle, és mind a parasztembert nyom|a, panaszták akkoriban a tanyákon. Súlyos adósság fekszik minden gazdaságon, elviselhetetlen a kamat, alig jut valamire az élelmen kívül. De azért ficánkoló fajlokat vezettek istállóikból a vendégek elé, másutt szakszerű tehenészetbe invitálták az írókat, volt gazda, aki a sertéskondájával büszkélkedett. A tanyák jóformán nem is a gazdáké voltak már, hanem a bankoké, hiszen az adót is csak bankkölcsönből tudták kifizetni, és gyakori látogató lett a tanyavilágban a kíméletlen, mivel a maga sorsát néző végrehajtó. Az ő költségeit is a gazdák számlálóra írták...

Lehetett így élni? Az egész népi irodalom talánya: a vég-sőkig kiuzsorázott magyar paraszt, aki mégis él, épít, nemcsak magának, hanem a közösségének is. A „nemzet talpköve”. Paraszti küzdelem tette önálló községgé Székkutas tanyáit. Gregus Máté és sok-sok tanyasi gazda felismerte, hogy a tanyáknak találkozniuk kell egymással, ha nem akarnak szétszórtságban, petróleumlámpa vagy fagygyertya világánál maradni örökre. Vásárhelykutas kialakítása egyféle honfoglalás volt. Előbb a villanyt harcolták ki maguknak, aztán a vasúti rakodót, a telefont, a közigazgatási kirendeltséget, a patikát, az egészségházat, a nagyobb iskolát. Jó ezer évvel azután, hogy a közeli Ópusztaszeren megtartották az első magyar országgyűlést.

Mondják, hogy a csendőrök jöttek hívás nélkül.

Maga a város, a „gazda” Hódmezővásárhely volt az új falu kialakításának egyik ellensége. Adózó polgárokat vesztett a kutasi önállósággal.

Most meg a Város, Rapcsák polgármester igazít el Székkutasra, immár a „szomszédba”. Amely kívül esik Vásárhely határán. Itt Sajti Mihály polgármester a gazda, és jó házigazda. Terített asztal vár. Uri muri? Szerényebb, „elvtársi” kivitelben. Sok mindent eltakarhat a falu mai gondjaiból. A jóízű ételtől, a bortól, amely kívántatja magát, ellustulhatnak a kérdések. A falu képe egyébként csakugyan vonzó. A családi házak egyenesen csinosak. Csak talán túlságosan hasonlítanak egymásra. Mögöttük kicsi zöldségeskert. Mintafalunak szánták Székkutatást.

- Tanyákat is láttunk a határban. Majd mindegyiken kimustrált vasúti tehervagon a szín, a szerszámkamra, a szénacsűr.

- Vagy ötszáz tanya maradt körülöttünk. Székkutas lakossága összesen 2800 lélek.

Sajti Mihály megáll, és hangsúllyal folytatja:

- Majdnem 300 iskolás gyermek van a faluban.

Sok nagyközségben, városban megirigyelhetnék ezt az arányt! Irigylük? Hiszen rajtuk múlik. Ma is nehéz gond a gyermek. Nehezebb, mint régen. Lebéklyózza az életet. Fekete Gyula egymagában annyit megírt már a magyar élet szörnyű sorvadásáról, újat aligha tehetné hozzá. Legfennebb a székkutasi reményt.

De a gazdasági számadás - ezt feszegetem - lehangoló. Az egy lakosra eső személyi jövedelmadó évente 3.241 forint. Ennyi volt 1994-ben. A székkutasi lakosok átlagos havi jövedelme hat-nyolcezer forint.

- Budapesten ez tavaly 13.000 forint volt - jegyzi meg keserűen a polgármester.

Nagy távolság a mai magyar világban 175 kilométer. Hódmezővásárhely azonban csak 25-re esik.

- Gyári munkára nem járnak be a székkutasiak??

- Ha beköltöznek Vásárhelyre. Oda és vissza egy egész műszak ideje az utazás. Szinte annyi...

Itt elakadnak a gondok. Nem fakadnak fel a panaszok, mint 1935-ben Túl rövid ehhez a látogatás. Vagy bizalmatlanabb lett a tanyasi gazda? A székelyudvarhelyi nagyszony újra szót kér, mondani akar még a nagyapjáról. Mintha örülnék is ennek. Kedélyesebbre fordul a beszélgetés.

5

Kutasra hívták volt a népi írókat 1935-ben, de elvitték őket Hódmezővásárhely gyáraiba is. Az üzemi világba Takács Ferenc kísérté el a falukutatókat. Szociáldemokrata országgyűlési képviselő volt. Vásárhely a századfordulón és később is az agrárszocialista mozgalom egyik központja. Szántó Kovács János szobra a főtéren. Nem messzire attól az épülettől, ahonnan zendülés szabadította ki 1894-ben az agrárvezért.

Takács Ferenc neve ismerős számomra. Az ideiglenes nemzeti kormány megalakulásakor olvastam róla először. 1944. december 21-én alakult meg a kormány, amelyben Takács Ferenc az egyik miniszteri tárcát kapta. Talán a kereskedelmit. Nem emlékszem pontosan. Számunkra a Székelyföldön kétszeresen fontos volt ez a kormány: Magyarország továbbélését jelentette és elnöke egy Háromszékről elszármazott tábornok volt, Dálnoki Miklós Béla. Reménykedtünk, hogy nemcsak a szülőföldünk jogán lesz közünk hozzá.

Osztályharcos szociáldemokratát rajzol Takács Ferencről az emlékezet. Még városmutogatás közben is hevesen vitázott. A legmakacsabb népi íróval, Kovács Imrével és a könnyen sértődő - nomen est omen - Sértő Kálmánnal.

Hol jártak a falukutatók Vásárhelyen? A Kokron gyárban, a kaptafagyárban, a Kalmár-féle rostagyárban. A szociáldemokrata politikus bizonyosan szándékosan választotta a Kokron gyárat. Hadd szörnyülködjenek a falukutatók! Nemcsak a parasztság nyomorog. A gyári lányok órabére 7-8 fillér volt. Ez 8 órás műszakban napi 64 fillér, heti 3 pengő 84

fillér. Havi 15 pengő 36 fillér. Egy kezdő gépirónó megkapott havonta hetvenet-nyolcvanot.

Hogy is szólt a kupié? Havi kétszáz fix-szel, az ember könnyen viccel. Egy gyári lány 13 egész hónap alatt kereste meg a kétszázat...

Rapcsák András reánk bizza a választást. Az utóbbi évtizedekben - a szocializmus korszakában - jó néhány jelentős vállalkozás indult Hódmezővásárhelyen. Mezőgazdasági gépgyár, textilgyár, mérleggyár (a polgármester 15 éven át itt volt fejlesztőmérnök), aztán takarmány-feldolgozó kombinát, gabonatarló, nagy kapacitású malom. És a híres vásárhelyi fazekasipar modern utódja, a harminc éves Alföldi Porcelángyár.

Ide jelentkezünk. Néhányan. Mi látnivaló akad egy porcelángyárban, mégha világhíresek is a termékei? Ezért is lehetett olyan gyorsan privatizálni. Vagyis eladni. Olyan külföldi tőkés csoportnak, amelyik aligha a magyar fazekasipar hagyományai iránt érdeklődött. Minket azonban érdekelnék a csészék, a tányérok, minden porcelánholmi, de leginkább az emberek. A gyár munkásai, akik közül számosan tegnapi tanyasi parasz-tok.

Talán egy érdekesebb életút villan fel előttem. Mai karrier, vagy mai gond, nyomorúság. Dehát lehet-e beszélgetni bárkivel is egy modern üzem rohanásában, különösen, ha velünk a gazda. Mármost a tulaj képviselője. Az egyik gyári vezető. Aki meg van győződve - nem alaptalanul -, hogy mindenkinél többet tud és mondhat a gyár mai állapotáról.

A munkásokról is? Hogyne. Fejből mondja, hogy a privatizáláskor 3200 alkalmazottja volt az üzemnek. Most már csak 2000. Nagy eredménynek tartja... Racionalizálás... Profit... Kreativitás... Röpködnek a modern ipari világ kifejezései a fogadóteremben, a hűtőkkel díszített asztal körül.

- A magyar ember kreatív - mondja az egyik gyárvezető. Többen is vannak vendéglátóink. Nem tudom rang szerint megkülönböztetni őket egymástól. Mert nagyon hasonlatos a gondolkodásuk. Udvariasak, kimértek, magabiztosak. Tudják, hogy egy hatalmas világkonzern áll mögöttük. De ennek a bizalmát el is veszíthetik. Ez számít igazán. A munkások bizalma?

- Kiváló minőségű termékeikért vették meg olyan gyorsan a gyárat?

- Uram, a mai tőkés pontosan kiszámítja a maga hasznát. Csak azután megy bele az üzletbe. Nem humanitásból...

Számokat emlegetnek... Százmillió márka... tömegtermelés... világg piac... Eszébe jut egyiküknek, hogy írók vagyunk. Szánakozik is szegény magyar irodalmunkon. Mikor lesz versenytársa a németnek? Az angolnak? Mekkora világgpiacra számíthat a magyar nyelv, a magyar kultúra? De a gyár, az igen!

- Ézszerúsítunk mindent. Hát nem pazarlás a saját sportpálya, az étkezde, az orvosi rendelő?

Úgy érzem, akár az ember is fölösleges lehetne itt. El is makogom. Egyik vendéglátónk hűvösen végigmér:

- Uram, tudjuk, hogy van kötelező udvariasság is... Más-ként...

Ertem: legszívesebben kidobna. Nem ilyen vendégeket várt. Hogyan kidobott innen 1200 munkást a 3200-ból. Fő-lőslegesen terheket a tőkés üzem léghajójából. Humanitás? Ugyan!

Nézem a gyárvezért vagy alvezért, mindegy. Negyven esztendősen lehet, talán valamivel több vagy kevesebb. Mindenképpen a szocializmus neveltje.

Előhozakodom, udvariasabban, újabb aggályommal: ha szűkül a világgpiac, a nyugati tulaj, a cég vajon melyik porcelánüzemét állítja le? A saját országban lévő vagy a vásárhelyi?

- Tőlünk is függ. Ezért akarunk jövedelmező, előnyös magyar vállalatot alakítani a porcelángyárból.

Rideg igazság. Mit vethetnék ellene? Szó se róla, gyorsan felzárkóztunk a nyugati világhoz. Ez aztán „magyar kreativitás”!

6

El innen, mondom Madách-csal. Például a Bethlen Gábor Gimnáziumba. Vagy valamelyik olvasóköribe. Ilyen is akad a kicsiny tanyabokrokban és a városban. Szám szerint tizenhárom. Vagy tizenégy.

Nem az bámulatos, hogy milyen nagy múlt áll mögöttük. Egyikük a „Szabadság olvasó- és népkör” 120 esztendő. Lelkes lokálpatrióta, Hegedűs Mihály idézi fel az alapítókat... Szamecz András szücsmester, aki Kossuth Lajos hívó szavára nemcsak egymagában ment el katonának, de pénzzé tette kis műhelyét, házáat, és megszervezte a „Bercsényi szabadsapatot”. A kiegyezés után, mikor engedett az elnyomás, olvasóköri szervezéséhez látott. Időközben a szakmában is haladt, vagyonosodott... Császtvay István tímármester a kör alapítása után felhagyott a szakmájával, vendéglőt nyitott, ahol kedvükre összejöhetnek. Ő is Kossuth-honvéd volt a szabadságharcban... Paku Pál a fiával együtt lépett be a körbe... Egyik köri elnök Endrey Gyula, a függetlenségi párt helyi vezetője, a Vásárhely és vidéke tula|donosa és szerkesztője. Édesapja kapcsolja a 48-as szabadságharchoz: Endrey Antal honvéd Kossuth seregében.

Nem ez volt igazán rendhagyó. Hiszen akkor még a napilapok nem nagyon járnak a tanyákra, nincs rádió, nincs televízió. Az önképzés, a tájékozódás fóruma az olvasóköri, ahol baráti társalgás folyik, élénk eszmecsere néha; olvasás és az olvasottak megvitatása szélesíti a szemhatárt.

Lehetőség a szórakozásra is. Tánccmulatságokat rendeznek, „gyönyörű ünnepeket”. A bevételt szigorúan nyilvántartják, a kiadásokkal együtt közzéteszik a helyi sajtóban, hogy a nyilvánosság is ellenőrizhesse. Íme a „Szabadság-kör” 1899-es mérlege. Bevétel 850 korona, kiadás 620 korona. A házalpra félretettek 200 koronát. Öt év múlva saját házat vásároltak a Klauzál utcában.

Mennyi gyanakvást, gáncsot, rágalmat, egyben mennyi a teljes nyilvánosságot mai alapítványaink is gyakorolnák!

Meglepő, hogy a rádió, a televízió, a mindent előtűnt és elsöpörő sajtó sem tette fölőlegessé a tanyasiak és a vásárhelyiek szemében az olvasókörieket. A kötés, az egymáshoz tartozás fontosabb számukra a modern világ egyedekre szaggató és kiszolgáltatottá tévő hatásánál. Nem vetik alá magukat jámbor alázattal.

Kezet nyújtanak a város egészének, az országnak. Határon túl élő magyaroknak.

Különös térkép és lustra a Bethlen Gábor Gimnázium udvarán. A hátsó, magas falnál. Erdélyi raja és a magyarlakta helységek névsora. Székely városok, falvak hiánytalanul. Agyagfalva, Atyha, Betfalva, Bibarcfalva.....

- Földrajzlecke? - kérdezem
- Történelemlecke.

Mikor Romániában elkezdődött a falurombolás, így tiltakoztak. Tanárok, diákok úgy érezték, hogy a nagy fejedelem neve kötelezi őket. A Bethlen Gimnázium szelleme, amely mindenkor egyesítette itt a nemzeti öntudatot és a haladás igényét. Németh László a mérce itt, ahol három éven át, 1945 és 1948 között tanárkodott. Hódmezővásárhely nemcsak oltalmazó sziget volt számára, hanem serkentő közösség is. A 272 éves iskola most a református egyházé. 547 diákja mind-mind vallja és vállalja az örökséget. Miként Vásárhely másik író-patrónusa, Móricz Zsigmond kötötte egy előző diáknemzedék lelkére:

„Fiaim, kezetekben van a jövő. De csak nagy munkával tudjátok elérni. Nem azt tanítom, hogy aprólékosan szorgalmas munkára vesztegessétek el az életet, hanem azt, hogy igyekezzetek nagy koncepciókkal foglalkozni. Nem szabad belefeledni a

sárba. Szervezkedni. Megkeresni azokat a feladatokat, amelyek túlnőnek az egyén és a perc ügyei fölül. Szövetkezni. Szabad szövetségbe, polgári, s nem állami szövetségekbe csoportosítani az erőt. Kollektív erőket! Az állam is csak akkor lesz igaz otthon, ha nem millió és millió egyénnel kell foglalkoznia, hanem ezer és ezer szövetkezettel oldhatja meg nemzeti feladatát. Gondolkozni, fiaim!”

Tarthatjuk ezt a korszak egyik uralkodó eszméáramlata, a „nép irodalom” üzenetének?

A Bethlen Gábor Gimnáziumban korszerűen őrzik az örökséget. Az 1992-es évkönyv tanulmányai közül az első, Árva László magyar-történelem szakos tanáré, aki 1986-ban kezdte el szolgálatát a gimnáziumban. Nagy László költészet és a magyar irodalmi hagyomány címet viseli. „Nagy László népisége - írja - azonban nem csupán a népköltéssel érintkezik. Az előzőekben már utaltam rá, hogy beágyazódik a magyar irodalmi hagyományba, s magába szívja annak minden részéből a tápláló erőt. Nagyon fontosnak tekinti a folytonosságot, mely a költészet érthetőségét is lehetővé teszi, egészen a legősibb rétegekig.”

Talán leglényegesebb vonás e dolgozatban, hogy Nagy László költészetét, prózáját a népi írók vonulatában helyezi el.

De van-e, lehet-e még vagy már népi irodalom?

7

Az is sarkallt Rapcsák András polgármester úr meghívásának elfogadásakor, hogy feleletet kapok erre a kérdésre. Korszerű-e még a népben-nemzetben gondolkodás és alkotás, a történelmi felelősség a népért, önmagunkért? Van-e folytatása, lehet-e folytatása Illyés, Veres Péter, Németh László örökségének? És ha van, akkor kik is a „népi írók” napjainkban, idézőjellel vagy anélkül?

Egy jó esztendeig szerkesztettem a Magyar Élet nemzetpolitikai szemlét, abban a hiszemben, - osztva ebben Serfőző Simon szerkesztő társammal -, hogy a népi irodalom legjobb hagyományait folytatjuk. Minden számunkat egy-egy kérdéskörre építettük fel. Éppen azt a számot készítettük, hogy van-e népi irodalom napjainkban, mikor 1995 januárjában a folyóiratot megfojtotta az anyagi kényszer. Nem tudtuk felvonalatni az érveket és a kétélyeket.

Talán itt most választ kaphatok.

Második napon irodalmi est a vásárhelyi Németh László Városi Könyvtárban. Az előadó Domokos Mátyás irodalomtörténész, szerkesztő. Hajdan a Szépirodalmi Kiadó, most a Holmi szerkesztője. A közeli Gyula város szülőtte. Fő kutatási területe a huszadik század magyar irodalma. Kiadói szerkesztőként - mások mellett - Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor műveit gondozta. A vásárhelyi rendezők tőle az írói szerep és feladatkör hatvan évvel ezelőtti és mai felfogásáról kértek választ.

Kicsit szorongtam, még inkább reménykedtem, ismerve Domokos Mátyás igényét és szigorát. De miért képelem, hogy egy műves kritikus elutasítja a cselekvés irodalmát? Figyelek. Mellettem Olasz Sándor figyel, Németh László híve és hirdetője. Szegedről hazajött a szülővárosába. Figyel a terem. Írók és olvasók.

Domokos Mátyás meglepő dolgokat mond. Éppen azért beszél meglepőnek, mert nagyon természetes az, amiről beszél:

„Pedig az irodalom nem értékelődött le, csak annak a pusztító hadjáratnak a rombolásaival találkozunk mindenfelé, a könyvkiadásban éppúgy, mint a könyvterjesztésben, és a tömegkommunikációs szerek műsorpolitikájában, amely a magyar kultúra tudatos felperzselését célozza; mindannak a megsemmisítését, amit a legjobbnak, legnemesebbnek hihetünk ahol, amit, történelme során a magyarság létrehozott. Amiben önazonossága rejlik, szellemi és erkölcsi kohéziója, ami egyszerre összetársadalmi, nemzeti és individuális érték.”

Illyés mondhatná így, Veres Péter, igen sokan. De alighanem Babits is. Fontos, hogy most, 1995-ben és itt, Hódmezővásárhelyen Domokos Mátyás mondja:

„Az írói magatartás és kifejezés módja lehet másmilyen, a feladat azonban, én legalábbis úgy érzem, nem változott 1935 óta (vagy mondjam azt, hogy a testőrök fellépése óta?); egy elkábitott, a züllés kéjével narkotizált társadalmat kellene valódi élete igazságával, mint » sajátvér-injekcióval « bódulatából magához téríteni. Még csak nem is szelíd erőszakkal, hanem hiteles, igaz szóval csupán. Ha nem akarjuk, hogy Magyarországnak népéből szőröstül-bőröstül balkáni csőcselék váljon... Magyar író, amennyiben van az ország állapotát, helyzetét érintő, indokolt kérdése vagy érvényes mondanivalója, nem köthet különbékét.”

8

Pedig ez a „különbéké” mégis megkötöttet. Köztem és a lehetőségek között. Kényszerbéké? Melyik nem volt az a történelemben? Legalábbis a mi magyar békéink közül.

1995-ös naplóm Székkutasról odakerült elvázott írásaim közé. Nyugtalanító nyugalomban. Elfogadom az ellenérveket. Nem eléggé egységes az írás, szétbomlik, háromba. De vajon ha egybecsavarom a szálakat, feszesre, mint egy kötél fonatait, nem lesz-e túl súlyos az ütése? Nem ítélni akartam, csak kételyeimet elősorolni. Él bennem a (naiv?) hit, hogy a „kapitalizmus építése” rendjén ejtett igazságtalanságok elkerülhetők, megelőzhetők, éppen azért, mert megtapasztaltuk a „szocializmus építése” során elkövetett igazságtalanságokat. A történelmi leckék látszatra „ingyenesek” - pedig véres árat követelnek -, talán ezért nem vesszük számba őket. Vajon nem döbben meg a vásárhelyi magyar menedzser, ha felidézem neki, amit fiatal kora miatt nem tudhat: abban a másik nagy, lázas „átalakításban” észre sem vettek emberi megaláztatásokat, méltánytalanságokat, amelyekből az egész nemzet sértettsége vált? Kolhozszervezők beszéltek gögös fensőbbiséggel földek elvételéről, sorsok megnyomorításáról a „nagy eszme” nevében, miként egy mai menedzser magabiztos hetykeséggel sorolja sikerei közé 1 200 munkás elküldését a 3200-ból, az üzemi étkezde, a sportpálya és a saját gyári orvosi rendelő felszámolását. Hol van itt már az értékek serkentő versenye, az emberi egyenlőség, méltányosság, tisztesség, amelynek nevében a történelem a diktatúrát megdöntötte? Ez lenne a töke igazi arca, ez a „haladás” újabb törvénye, hogy minden második-harmadik munkást az utcára kell dobni, minden társadalmi vívmányt korszerűtlenné minősíteni? És ezt nem is megértéssel, részvétellel, hanem kíméletlen nyíltsággal vinni véghez, mintha nem az új gazdák párizsi palotájából rendelték volna el, hanem maga a történelem adta volna ki a parancsot.

Lehet-e olyan történelmi parancs, hogy egy tízmilliós országban négy millió embert létbizonytalanságban, életminimum alatt kell tartani?

Meg kell-e szólalnia az írónak, főleg a szociográfia művelőjének, ha nem akar cinkosan sunyítani és a jövő előtt szegyenkezni majd?

9

Keszthelyen 1997 tavaszán újabb tanácskozásra jöttek. Össze a „népi irodalom” híve és az ebben kételkedők. A hercegi kastély fényes termében el kellett panaszolnom vásárhelyi kudarcomat; éppen azért, mert oly komorak az élményeim. Odajött hozzám Pék Pál tanár-költő, a nagykanizsai Pannon *Tükör* szerkesztője: vállalja tetszalott írásom feltámasztását. És a vihart is, ha egyáltalán felfigyel valaki az én Vásárhely-képekre, széplelkek fanyalgását vagy a lélektelenné gazdagodott menedzserek haragját? Egy folyóiraton nagyobb lehet ütni, mint az írón.

Bátorságának kétszeresen kell örülnöm.

De marad továbbra is - az írói szociográfia művelőit mindenképpen - nyugtalanító kérdés: szükség van-e még a műfajra? Hiszen a sajtó manapság mindent kiteret, a Szonda Ipsos állítólag mindent előre felderít, a diktatúra se szervezhetné meg jobban a társadalmi mozgásokat. Csakugyan? Nincsenek többé olyan jelenségek, gondok és lehetőségek, amelyeket a zsurnalizmus ne mutatna fel, túlharsogva a pesti politikai forgalom zaját is?

Ezen az 1997-es tavaszon két társadalmi „elmozdulás” is az újságok első oldalára került, mégsem érthettük meg a lényegüket. Talán éppen a toladó zsurnalizmus, a mindenható bölcselkedés és a fanyagló cinizmus miatt.

Kiskőrösön elindult egy paraszti mozgalom, amelyet ötven év óta először nem „felülről” szerveztek meg és éppen ezért ott „fenn” nem is tudják kordában tartani. Pusztán adósztrájkot látnak benne, alkudozással akarják feloldani az ellentéteket. Május elsején megszólalt a legnagyobb magyar szakszervezeti szövetség: elég volt a bankkonszolidációkból, ideje lenne a magyar munkás, a magyar nép helyzetét konszolidálni.

Ha az elmúlt esztendőben megiródott volna az újabb *Viharsarok*, az újabb *Futóhomok* vagy újabb *Cifra nyomorúság*, akkor a magyar társadalom érzékelné a lélekmélyi, tengeremélyi áramlások igazi okait. Nem tartanók ösztönös mozgalomnak, netán néhány jó szervező eredményének, sikerének vagy kihívásnak azt, ami - vállalom a nagy szót - a történelem óvása.

Nincs hát szükség többé írói szociográfiára?

Pichler József felvétele